

ЕТИОЛОГІЯ ТА УМОВИ ПРОВЕДЕННЯ ОСВІТНІХ РЕФОРМ

Алла Василюк

У статті розглядаються внутрішні та зовнішні чинники, які впливають на причини виникнення реформ освіти в окремих країнах, пояснюються умови, за яких проходять процеси реформування в освітніх системах, та компоненти, які пов'язуються з подібними трансформаціями.

Важко знайти країну, де не висловлювалося б незадоволення станом власної освіти. У літературі з предмета дослідження при описі кризового стану освіти інколи навіть застосовують медичну термінологію. Наприклад, освіту порівнюють із хронічно хворим, а серед симптомів хвороби вказують, скажімо, масову неуспішність, відрив навчання від потреб сучасного життя тощо. У педагогічну теорію з медицини запозичений термін «етіологія» (як наука про причини походження хвороб). Однак у цьому випадку під *етіологією* розуміється ряд причин, які є підставою для виникнення освітніх реформ [1].

Зазначимо, що на причини виникнення реформ освіти в окремих країнах (так само, як і на їх зміст, обсяг та динаміку) впливає багато різних внутрішніх і зовнішніх чинників та умов.

До *внутрішніх чинників*, які мають фундаментальне значення, належать економічні, історико-національні, демографічні, суспільні та політичні умови, особливо їх зміни (які слід також урахувувати під час аналізу закордонних реформ). Коротко розглянемо їхню сутність та особливості.

Економічні умови визначають, з одного боку, матеріальні можливості бюджету держави, який можна виділити на освіту, а з іншого – створюють кількісні та якісні потреби випускників. Обсяг видатків на освіту значною мірою залежить від економічного стану країни, а також від способу фінансування окремих секторів освіти (державного, приватного). Відповідно, рішення про проведення реформи та її успішність залежить від належного фінансування державою необхідних видатків. Інколи успіху реформи перешкоджають прорахунки або несподівана інфляція.

Історико-національні умови тісно пов'язані зі специфікою та характером держави, її історії та культури. Особливо виразно вони виявляються в переломні моменти змін та під час шкільних реформ як історично зумовлені національні традиції. Часто, незважаючи на фактичні, суспільні та економічні аргументи, не вдається переконати громадян у потребі впровадження навіть незначних змін у змісті, організації чи методах шкільного навчання. Традиції та стереотипи виявляються настільки сильними, що спроможні на довгі роки загальмувати реформу або спричинити багаторічну полеміку, а в окремих випадках – спровокувати суспільний конфлікт. З іншого боку, відповідне врахування історико-національних умов та культурних стереотипів може полегшити впровадження стратегії шкільної реформи.

Системи освіти часто звинувачують у консерватизмі. Однак у ньому є своя позитивна сторона, оскільки освіта має зберігати та передавати культурну

спадщину від покоління до покоління. Але, з іншого боку, консерватизм не повинен чинити опір перевіреним і доцільним освітнім інноваціям.

Здійснення реформ тісно пов'язане з *демографічними* умовами. Проведення аналізу кількісних показників населення дає можливість освітньому керівництву передбачувати періоди демографічного підвищення й зниження та час їх тривалості. Зокрема, тривала стабілізація чи кількісний спад певної вікової групи становить реальний шанс для проведення термінових шкільних реформ.

На зміст освітньої політики безпосередньо впливають *політичні умови* та *устрій держави*. Відомо, що політична та ідеологічна атмосфера є одним із головних чинників, який визначає ефективність навчання й виховання. Устрій, розстановка політичних сил, здійснення влади в державі, програми суспільно-політичних груп детермінують функціонування освітньої системи та впливають на її зміни.

Суспільні умови пов'язані з соціальною структурою, її змінами та впливом на освітню систему. Образ і функціонування освітньої системи великою мірою залежить від того, яку мету й завдання поставить їй суспільство, а швидше суспільні групи, організації, інституції. З іншого боку, освітня політика стає предметом зацікавлення різних суспільних представництв, широкої суспільної думки. В освіті щоразу частіше люди вбачають свій особистий розвиток, розвиток своїх близьких і цілого суспільства. Тому головною мотивацією для здійснення реформи є створення умов для забезпечення освітніх потреб суспільства. Як вказується у Звіті Міжнародної комісії у справах розвитку освіти ЮНЕСКО Е. Фора «*Учитися, щоб бути*», «аналіз показує, що вирішальну роль відіграють суспільно-економічні чинники, підпорядковані у свою чергу політичним прагненням та рішенням і значною мірою ними керовані» [2].

Важливими внутрішніми чинниками є рівень розвитку певного суспільства, урбанізація та потреби ринку праці. В освітніх системах відображається національна свідомість, культура й традиції суспільства. Кожен народ є особливим, звідси існує стільки освітньо-виховних концепцій, скільки є країн. Тому навіть у країнах із подібною суспільно-економічною формацією освіта може істотно відрізнитися. Відповідно й освітні реформи впроваджуються дуже різноманітними способами. Отже, неможливо автоматично переносити досвід реформування із однієї країни в іншу без урахування особливостей та специфіки своєї країни, оскільки вони можуть мати інші, навіть протилежні результати.

Керуючись прогнозами, стратегіями й напрямками розвитку сучасного світу, а також урахуваючи теоретичні підходи до освітніх змін та реформ, можна здійснити опис певних *зовнішніх чинників* освітніх реформ за допомогою таких категорій, як *криза, трансформація, інтеграція* та *глобалізація* [1].

Криза тут розуміється надзвичайно широко, а одночасно трактується як необхідний перелом у різних галузях та вимірах суспільного життя, який змушує до здійснення змін і в освітній системі, що становить основу для підготовки й упровадження реформи. На думку Г. Арндта, криза, особливо загальна, «скрізь і майже у кожній сфері життя охоплює сучасний світ, проявляється у кожній країні у відмінний спосіб, охоплюючи різні сфери та

набираючи різноманітних форм» [3].

Таким прикладом може бути остання декада ХХ ст., яка для України і країн Східної Європи виявилася критичним і перехідним періодом. Розпад соціалістичного блоку (до якого вони належали) спричинив геополітичні трансформації й кардинальні зміни у внутрішній політиці цих держав. Виразно виділилися три кризи: суспільно-політичної формації; господарсько-економічної системи; сенсу суспільного та індивідуального функціонування людей. Це стало причиною реформування освіти, зокрема шкільної.

Отже, будь-яка криза в життєдіяльності суспільства, завдяки якій відбуваються зміни, призводить до критичної ситуації та відбивається на освітній сфері, що може призводити до змін у макрошкالی (на рівні системи освіти), а також в мезо-(рівні школи) та мікрошкالی (рівні учасників навчально-виховного процесу у межах освітнього закладу).

Як одна з головних причин освітніх реформ, криза виникає через загострення протиріч між обмеженими функціями та можливостями старої школи й новими освітніми потребами суспільства, отже, і новим поглядом на місце та роль учителя і школи у сучасному світі.

Світ за своєю природою є змінним, результатом чого є його неперервна *трансформація*, яку теж належить трактувати як одну із причин освітніх реформ. Школа, будучи одним із основних сегментів освіти, є закоренілою на минулому та власних традиціях і тому надзвичайно повільно, навіть із певним опором піддається трансформаційним процесам. Однак суспільство змушене користуватися «продуктами» школи, якими є її випускники, що зазвичай недостатньо підготовлені до запитів сьогодення, сприймання викликів, які несуть із собою різні галузі господарства, а також громадське та приватне життя. Трансформація має на меті перебудову всього, що може якимось чином стосуватися якісного покращення умов життя. Звідси освіта, як указував Ж.Делор, може бути реформована завдяки досягненню й використанню досвіду трансформаційних процесів, яким сама підлягає [4].

Вважається, що у ХХІ ст. не існуватиме таких галузей життя й діяльності, котрі не підлягали б змінам. Це стосується політичної, економічної, соціальної та навіть релігійної систем. Неминучість трансформаційних процесів, пов'язаних із життям та діяльністю людини, становить чинник, який теж зумовлює освітні реформи. Основа трансформації освітньої системи впливає з потреби певної «рівноваги» між усіма сферами, охопленими її процесами. Трансформація, як одна із багатьох причин реформ освіти, не надає готових рішень. Вона лише акцентує необхідність таких змін у системі освіти, які сприяли б підвищенню загального рівня знань людини, її кращій підготовці до життя в динамічно змінних умовах сучасного світу, що, попри часткові позитивні результати, буває сприйняте людством як своєрідна загроза.

У своїх дослідженнях освітні компаративісти вказують на різноманітність трансформаційних процесів у Центральній та Східній Європі. Як вважає Л. Церих, структурна й кількісна трансформація в освітній системі пов'язана із чотирма головними компонентами, які наведені нижче:

1. «Відполітичнення», або *деідеологізація, шкільництва* як відмова від ідеологічного й партійного контролю за освітньою системою.

2. Позбавлення держави монополії на проведення загальної освіти через дозвіл на створення приватних і конфесійних шкіл.

3. Визнання прав учнів (або їхніх батьків) щодо вибору власних освітніх шляхів відповідно до їхніх інтересів та здібностей.

4. Децентралізація у сфері керівництва й управління освітньою системою, тобто здійснення адміністративної влади над школами на засаді децентралізації й відділення власників освітніх закладів (місцевого самоуправління) від педагогічного нагляду, зокрема, автономія шкіл [5].

Одним із напрямів протидії різним загрозам є *інтеграція*, яку, поряд із кризою та трансформацією, можна визнати як одну із причин освітніх реформ. Інтеграція як певний напрям до поєднання різних елементів має на меті їх агрегацію, що слугує появі такої системи, відмінною властивістю якої є спільний характер, означений подібністю викликів її суб'єктів. Інтеграційні процеси у світі активізувалися в останні десятиліття ХХ ст., охоплюючи економіку, політику, науку, освіту та культуру. Найбільш інтенсивно ці процеси відбуваються в європейському регіоні. У їх основі лежить окреслена система цінностей, розроблена й закріплена сторонами-учасниками в рамках загального консенсусу. Ця схема також стосується освітніх реформ. Деякою мірою вони ініційовані згори керівниками інтеграційних процесів. Отже, інтеграція майже в усіх сферах залежить від необхідних змін, які мусять настати в межах чинних освітніх систем.

Реформам освіти, що спричинені посиленням інтеграційних процесів у Європі, надається ідея «європейського виховання», яка враховує різноманітність культур і традицій окремих країн і народів, що проживають у Старому Світі. Сутністю сучасного «європейського виховання» є цінності, пов'язані з античним поглядом на світ та християнським баченням життя людини, а також доробком новітніх наук. Автентична європейськість – це відкритість до діалогу з іншими культурами світу, толерантність, повага до прав людини та співробітництва.

Вважається, що освітня реформа, спричинена інтеграційними процесами в європейському масштабі, повинна сприяти зміцненню у молодого покоління почуття європейської тотожності, вільної від обтяжень поділу Європи (після Другої світової війни) на Західну і Східну, побудованої на почутті приналежності до Європейської Спільноти. Потреба реформи освіти в контексті інтеграції Європи виникає із необхідності перегляду символічних цінностей, які належать до загальноєвропейської культури й традицій, які були виокремлені в сучасні часи. Тому у вихованні важливо враховувати такі важливі цінності, як пізнання прав людини, парламентської демократії, толерантності, поваги до чужої думки, а також солідарність, любов до ближнього, протистояння егоїзмові та споживацькому ставленню до життя, почуття відповідальності й дотримання обов'язку, надійність у діяльності, відкритість до інших культур, рас і континентів. Без поваги до моральних цінностей та їх утвердження не буде можливим стійке мирне співіснування в Європі. У цьому випадку можна стверджувати, що реформа освіти повинна слугувати формуванню людини, яка буде вміти створювати умови міжнародної співпраці й мирного співжиття в межах європейської спільноти.

(Як приклад інтеграції можна було б привести модний останнім часом вислів «формування європейського освітнього простору». Хоча автор статті приєднується до когорти скептиків, які із сумнівом ставляться до цього «явища», вважаючи його черговим освітнім міфом).

Освіта як один із найважливіших чинників розвитку особистості, суспільства й світу постає перед новим явищем та процесом (або широким колом явищ та процесів) *глобалізації*. У світ високих технологій та до Інтернету ввійшли поняття «глобальна економіка», «глобальна екологія», «глобальна освіта». Однак варто додати, що глобалізація не приводить до уніфікації життя, діяльності та людської поведінки (до цілісного комплексу норм). Можна погодитися із З. Бауманом, який стверджує, що у своєму сутнісному значенні поняття глобалізації передає неокреслений, недалекоглядний і автономний характер світу та його діянь, брак центру, брак пульта оператора, директорів відділів управління. Існує інша назва явища глобалізації – так званий «новий непорядок світу» [6].

А. Сбруєва вказує на три головні аспекти впливу глобалізації на розвиток освітніх процесів: політичний, економічний та культурний [7].

Таким чином, глобалізація в усіх її проявах детермінує необхідність змін в освітній системі, зокрема у сфері соціалізації й виховання. Раніше під освітою розумівся процес закріплення та поширення існуючого духовного капіталу суспільства. Замість визволення можливості й адаптаційної спроможності до невідомих змін у найближчому майбутньому, освіта підлягає переорієнтації, завдяки чому (за її посередництвом) людина зможе створювати внутрішню гармонію та незалежність у глобалізованому світі хаосу та примітивізму масової культури, особливо у світі дерегуляції, вільного ринку й цілковитої приватизації, у світі, де все меншого значення будуть набувати уряди держав та їх парламенти, де глобалізм може заступити всі ініціативи та регіональні чи місцеві діяння. Тому завданням освіти є вказати кожній людині на те, що несе з собою глобалізація, про що З. Бауман говорив: «вона є те, що діється з нами усіма» [6, 72]. І хоча глобалізація як феномен, що заперечує теорію рівноваги сил, буде зростати, і світ не зможе цього уникнути, та все ж вона несе певні надії на вирішення деяких загальноосвітніх проблем.

Список використаних джерел:

1. Tchorzewski A.M. *Uwarunkowania i kreatorzy reform edukacyjnych //Edukacja w dialogu i reformie /pod red. A. Karpickiej.* – Białystok: Trans Humana, 2002. – S. 88-102.
2. Faure E. *Uczuj się, aby żyć. Raport Międzynarodowej Komisji do spraw Rozwoju Edukacji.* – Warszawa: Wyd. Naukowe PWN, 1975. – 543 s.
3. Arendt H. *Między czasem minionym a przyszłym. Osiem żwiczec z turyli politycznej.* – Warszawa, 1994. – S. 209.
4. *Edukacja: jest w niej ukryty skarb. Raport dla UNESCO Międzynarodowej Komisji do spraw Edukacji dla XXI wieku /pod red. J. Delorsa.* – Warszawa: SOP, 1998. – 271 s.
5. Cerych L. *Zawerečna zprava ze symposia Reformy školstvi ve stredni a vychodni Evrope: prubeň a vysledky //Reformy školstvi ve stredni a vychodni Evrope. Prubeňy a vysledky.* – Praha, 1996.
6. Bauman Z. *Globalizacja.* – Warszawa, 2000.
7. Сбруєва А.А. *Тенденції реформування середньої освіти розвинених англословних країн в контексті глобалізації (90-ті рр. XX – початок XXI ст.): Монографія.* – Суми, 2004. – 500 с.